

PÁLYAMUNKA TUDOMÁNYOS DIÁKKONFERENCIÁRA

Hitelesség és érzékenyítés

Az Asperger- és a Tourette-szindróma megjelenése a filmvásznon

Jelige:

TEG024

Lezárás dátuma:

2023. 01. 07.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
2. Az elméleti háttér bemutatása	5
2.1. A „fogyatékoság” terminus tudományos megközelítése	5
2.2 WHO besorolás: Károsodás, fogyatékoság, hátrány	5
2.3. A későbbi, új fogalomhasználat	6
3. Fogyatékosági típusok	7
3.1. Az autizmus spektrum zavar	7
3.2. A Tourette-szindróma	8
3.3. A ticekről.....	9
4. Két híres, fogyatékosággal élő ember és a róluk szóló filmadaptációk bemutatása	11
4.1. Az Asperger-szindrómás Temple Grandinről (1947-)	11
<i>Temple Grandin</i> (Jackson, Mick: <i>Temple Grandin</i> , 2010)	12
4.2. A Tourette-szindrómás Brad Cohen (1973-).....	17
<i>A mintadiák</i> (Werner, Peter: <i>Front of the Class</i> , 2008)	18
5. Összegzés	26
5.1. A filmelemzések összefoglalása.....	26
5.2. Saját narratíva.....	30
6. Kitekintés.....	32
6.1. Autizmus spektrum zavarral élő híres emberek	32
6.2. Tourette-szindrómával élő híres emberek	32
7. Bibliográfia.....	33
8. Filmográfia	34

1. Bevezetés

A Tudományos Diákköri Konferenciára készült pályamunkám témaköre: Hitelesség és érzékenyítés. Az Asperger- és a Tourette-szindróma megjelenése a filmvásznon. Több tényező is motivált arra, hogy ezt a kutatási területet válasszam:

- Általános iskolás koromban diagnosztizálták, hogy Tourette-, illetve Asperger-szindrómás vagyok. A „nem mindennapi” viselkedésem, valamint egyedi kommunikációs jellegzetességeim miatt nagyon sok elutasítás, megbélyegzés ért kortársaimtól, egyes tanáraimtól. A gimnáziumi éveimben azonban lehetőséget kaptam a bennem rejlő tehetségem kibontakoztatására. Az iskola rádió és az iskola televízió voltak azok a területek, amikben a legjobban kiteljesedhettem.
- A soproni Eötvös József Evangélikus Gimnázium, Egészségügyi Technikum és Művészeti Szakgimnázium sajátos nevelési igényű tanulók¹ számára kialakított, speciális gimnáziumi osztályában érettségiztem 2017-ben. Az oktatási intézmény célkitűzései közé tartozik a tehetséggondozás, illetve az ott tanuló sajátos nevelési igényű diákok egyéni képességeinek, készségeinek javítása, fejlesztése. Az őket tanító osztályfőnökök, szaktanárok, gyógypedagógusok mindent megtesznek annak érdekében, hogy azok a tanulók, akik valamilyen tanulási zavarral küzdenek, folyamatosan segítsék őket a megfelelő eszközökkel azért, hogy sikeres érettségi vizsgát tegyenek. Később pedig lehetőséget kapjanak bekerülni a felsőoktatási rendszerbe, majd a magyar társadalom hasznos tagjává válhassanak.
- Az oktatási intézmény kiemelt művészeti képzési palettával rendelkezik. Innen indult útjára az a különleges színtársulat, ahol épek, fogyatékosággal élő emberek, tanárok, diákok, sajátos nevelési igényű tanulók, egyetemisták játszottak együtt, egy színpadon: KOMISZ & dESZKa Társulat.²

¹„Sajátos nevelési igényű tanuló: az a különleges bánásmódot igénylő gyermek, tanuló, aki a szakértői bizottság szakértői véleménye alapján mozgásszervi, érzékszervi, értelmi vagy beszéd fogyatékos, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, autizmus spektrum zavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozási zavarral) küzd.”

Lásd: A sajátos nevelési igény in Fazekasné dr. Fenyvesi Margit: *A pedagógiai diagnosztika elméleti és gyakorlati tartalmi megújítása*. SZTE-JGYPK GYPKI. TÁMOP-4.1.2.B.2-13/1-2013-0008 projekt http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/A_pedagogiai_diagnosztika_elmleti_s_gyakorlati_tartalmi_megjtsa_V2/241_a_sajtos_nevelsi_igny.html

Utolsó letöltés: 2022. 11. 02.

² A színtársulatról bővebben itt olvashat: <https://sites.google.com/view/deszkatarsulat>

Ez volt az első olyan közösség, ahol megtapasztalhattam a teljes elfogadás élményét. Öt évig dolgoztam együtt a Zsirai Fogyatékosok Otthona lakóival, illetve saját, „ép” diáktársaimmal, tanáraimmal. A kezdeti negatív élményeim után ebben a közösségben életre szóló muníciót kaptam tőlük. Megtanultam csapatban dolgozni, ezáltal jelentős mértékben fejlődtek verbális készségeim, nőtt az önbizalmam.

Érintettségemre támaszkodva, két olyan híres, fogyatékossgal élő ember élettörténetét, „egyedi” kommunikációját vizsgálom filmes kontextusban, akik hozzám hasonlóan hátránnyal indultak az életben. Számtalan visszautasítást kaptak az „ép” emberektől, azonban sosem adták fel. Idővel jelentős sikereket értek el, és megtanulták hátrányukat saját előnyükre fordítani. Az Asperger-szindrómával élő Temple Grandin az autista társadalmak egyik legnagyobb példaképe, tudós, a különböző állattenyésztéssel foglalkozó tudományok egyik neves képviselője.³ A Tourette-szindrómás Brad Cohen pedig az Amerikai Egyesült Államok egyik legismertebb tanára. Őt választották Georgia állam legjobb első osztályos tanárának 2008-ban.⁴ Az ő életüket feldolgozó filmadaptációkat (*Temple Grandin*, Jackson, Mick: *Temple Grandin*, 2010; *A mintadiák*, Werner, Peter: *Front of the Class*. 2008) veszem górcső alá. Az alábbi hipotéziseket próbálom bebizonyítani, vagy éppen megcáfolni:

1. A különböző fogyatékossgal élő emberek – a két főszereplő és saját narratívámon keresztül – korlátaikat átlépve képesek arra, hogy ők is a mai társadalom hasznos tagjává válhassanak, értékeket közvetítsenek, „maradandót” alkossanak.
2. A két filmadaptáció rávilágít arra, hogy a főszereplők valóban nagy hátránnyal indultak az életben, de fiatal felnőttkorukra ezt megtanulták saját előnyükre fordítani, és jelentős sikereket értek el.
3. „Egyedi” kommunikációjuk különböző válaszreakciókat vált ki a körülöttük lévő „ép” emberekben.
4. A filmekben ezenkívül kiemelt szerepet kap az érintett fél támogatása, tehetségének kibontakoztatása, egyéni fejlesztése.

³ Grandin, Temple: *Képekben gondolkodom. Életem az autizmussal*. Fordította: Orosz Ildikó. Park Könyvkiadó, Budapest, 2014. Hátsó borító leírása.

⁴ *About Brad Cohen*. Brad Cohen Tourette Syndrome Foundation.
<https://bradcohentourettefoundation.com/about-2/about-brad-cohen/>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 02.

Módszeremet tekintve kvalitatív kutatást végzek. Hipotéziseimet speciális (fogyatékoságtudományi), és kommunikációelméleti szakirodalmak feldolgozásával próbálom bizonyítani, vagy éppen megcáfolni.

A filmek érzékenyítő jellege mellett a szakirodalom és az érintettek személyes élettörténet-írása biztosítja a hitelességet. Most az elméleti háttér ismertetése következik, ezután a két kiválasztott filmet fogom elemezni. Az összegzés során bemutatom a vizsgált eredményeimet, ismertetem a kutatási témakörrel összefüggő, saját élettapasztalataimat, és ezek alapján fogom a végső következtetéseket megállapítani. A tudományos pályamunka lezárásaként megemlítek több olyan Asperger-, és Tourette-szindrómával élő híres, fogyatékossgal élő embert, akiket szintén „sorstársaimnak” nevezhetek.

2. Az elméleti háttér bemutatása

Az elméleti háttér első felében a „fogyatékossg” terminus tudományos megközelítéséről írok, majd az ENSZ Egészségügyi Világszervezete, a WHO (angolul: World Health Organization) által 1980-ban publikált besorolását, annak 1997-ben történő változtatását prezentálom.

2.1. A „fogyatékossg” terminus tudományos megközelítése

Mi a fogyatékos? Az embert sokféleképpen mondták a gondolatok történelme során, de vannak olyanok, akikről kevesebbet szokás szólni: ők a segítségre szoruló emberek.⁵

„Ki a fogyatékos? Az, akinek valamilyen fogyatéksja van, tehát »folt esett« a tökéletességén. Sok embernek egy-egy testrésze vagy valamilyen szerve hiányzik, netán értelme fogyatékos.”⁶

2.2 WHO besorolás: Károsodás, fogyatékossg, hátrány

Az ENSZ Egészségügyi Világszervezete, a WHO (angolul: World Health Organization) által 1980-ban publikált besorolás megkülönböztet egymástól három, fokozatilag és tartalmilag különböző fogalmat: *károsodás, fogyatékossg, hátrány*.⁷

⁵ Könczei György: *Fogyatékosok a társadalomban. Újabb adalékok a kitaszítottság anatómiájához*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1992. 13.

⁶ Könczei György: 1992. 13-14.

⁷ Kálmán Zsófia – Könczei György: *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 81.

„A *károsodás* – angolul *impairment* – az ember pszichológiai, fiziológiai szerkezetének, funkciójának bármiféle rendellenessége, esetleg hiányossága (hiányzó, vagy sérült testrész, szerv).”⁸

„A *fogyatékoság* – *disability* – módosult, csökkent képessége az ember bizonyos tevékenységeinek: közlekedésnek, evésnek, ivásnak, mosakodásnak, munkának, írásnak és így tovább.”⁹

„A legsúlyosabb a *hátrány* – *handicap* –, amely károsodásból, vagy fogyatékoságból eredő társadalmi hátrány; korlátozza, esetenként meg is akadályozza, hogy az egyén betöltse kortól, nemtől, társadalmi és kulturális tényezőktől függő normális, mindennapi szerepét.”¹⁰

„A hátrány ily módon tehát nem más, mint a károsodás, a fogyatékoság társadalmivá válása, mely igen súlyos kulturális (tanulás), társadalmi (önellátás), gazdasági (önellátás) és egyéb következményeket von maga után az egyén mindennapi életében.”¹¹

2.3. A későbbi, új fogalomhasználat

Egy évtizeddel később az Egészségügyi Világszervezet új fogalomhasználatot rukkolt elő. Megtartja az egészségi állapotot, mint kiindulópontot, de a fogalom többszintűvé vált. Az egészségkárosodás korlátozza a személy aktivitását, ez pedig a társadalomban történő részvételét. Ebből két háttértényezőt vezetnek le: az egyik a környezeti, a másik az egyéni. A „fogyatékoság” fogalom eltűnik, helyét a „tevékenység” és a „részvétel” szavak váltják fel. Az új meghatározás világossá teszi a fő kérdést, ami a részvétel, és utal az egyén fölötti összefüggésre, ez a környezet. Így válik egyértelművé a társadalom felelőssége és az, hogy gyakran nem is az állapot, hanem a közeg tesz fogyatékosá.¹²

⁸ Uo. 81.

⁹ Uo. 81.

¹⁰ Kálmán Zsófia – Könczei György: 2002. 81-82.

¹¹ Kálmán Zsófia – Könczei György: 2002. 82.

¹² Kálmán Zsófia – Könczei György: 2002. 82-85.

3. Fogyatékosági típusok

Fogyatékosági típusok: autizmus spektrum zavar, beszéd fogyatékoság, értelmi fogyatékoság, hallásérülés, látásérülés, mozgáskorlátozottság, pszichoszociális fogyatékoság, halmozott fogyatékoság.¹³

Most az autizmus spektrum zavar elméleti hátterét tekintem át. Ezt követi a Tourette-szindróma bemutatása és fő jellegzetességének, az úgynevezett „tic” tünetegyüttesnek az ismertetése.

3.1. Az autizmus spektrum zavar

Leo Kanner baltimore-i gyermekpszichiáter összegezte azokat a speciális viselkedési jelenségeket, amelyeket tizenegy gyermeknél figyelt meg. Ide sorolta a következőket: az érintés (simogatás, ölelés, felemelés) elutasítása, zárkózott viselkedés, a beszédfejlődés zavara (ismétlésre szorítkozó [echolalia] vagy a személyes névmások használatát nélkülöző beszéd), görcsös ragaszkodás a megszokott környezet változatlanul tartásához (például nem lehet ruhaneműt váltani), kitűnő szövegmemória, jó kognitív képesség, harmonikus küllem, szép arcvonások.¹⁴

Az Asperger-szindrómáról Hans Asperger, bécsi gyermekgyógyász írt először. Egy sajátos viselkedésű gyermekcsoportot figyelt meg, ahol összefoglalta a készségek és a viselkedés rendszeresen előforduló, többnyire fiúknál tapasztalt jellegzetességeit. A gyermekek viselkedését az empátia nagyfokú hiánya jellemezte. Alig tudtak baráti kapcsolatokat létesíteni, egyoldalú beszélgetéseket folytattak, teljesen lefoglalta őket sajátos érdeklődési körük. Mozgásuk esetlen volt.¹⁵

„Különbség azonban, hogy a Kanner-i gyermekeknél az autizmus súlyosabb formában nyilvánult meg, míg az Asperger által leírt csoport sokkal jobb képességeket mutatott.”¹⁶

¹³ *Fogyatékosági típusok.* Egységes Fogyatékoságügyi Információs Portál.

<https://www.efiportal.hu/egeszsegugy/fogyatekosagi-tipusok/>

Utolsó letöltés: 2022. 11. 02.

¹⁴ A könyv szerzője (Könczei György) az alábbi idegen nyelvű forrásokra hivatkozik:

Kanner L. 1943. Autistic disturbances of affective contact. *Nervous Child*, vol. 2. 217-250,

Kanner L. 1949. Early Infantile Autism. *American Journal Orthopsychiatry*, vol 19. 416-424,

in Kálmán Zsófia – Könczei György: 2002. 323-324.

¹⁵ Attwood, Tony: *Különös gyerekek. Kalauz az Asperger szindrómáról szülőknek és gyerekeknek.* Animus Kiadó, Budapest, 2008. 11.

¹⁶ Attwood, Tony: 2008. 15.

„Ma úgy tekintjük, hogy az Asperger szindróma az ún. autisztikus spektrum önálló diagnosztikus kritériumokkal jellemezhető egyik alcsoportja.”¹⁷ Az autizmus spektrum zavarra jellemző, hazai és nemzetközi gyakorlatban elfogadott diagnosztikus kritériumok a következők: gyermekkori autizmus, Asperger-szindróma, atípusos autizmus, másként nem határozott pervazív fejlődési zavar, és egyéb fejlődési zavar.¹⁸

3.2. A Tourette-szindróma

A Tourette-szindrómát először Franciaországban írták le 1825-ben, majd hosszú szünet után 1885-ben a párizsi Salpêtrière kórházban dolgozó neurológus, pszichiáter Georges Gilles de la Tourette kilenc esetet írt le olyan tünetekkel, mint például a corpolalia (nem helyénvaló, önkéntlen káromkodás) és az echolalia (mások beszédének önkéntelen visszamondása, utánzása).¹⁹ „A Tourette-szindróma (TS) egy gyermekkorban kezdődő, krónikus motoros és vokális tickel járó zavar. A Tourette szindrómával együtt gyakran kényszeres tünetek, figyelemzavar, impulzív viselkedés és motoros nyugtalanság is együtt jár.”²⁰

Az autizmussal, vagy az Asperger-szindrómával élő gyermekek és felnőttek egy részénél is kialakulhatnak a Tourette-szindrómára jellemző tünetek – ezt több tanulmány (bővebben lásd: lábjegyzet) is alátámasztja a szakirodalomban (Attwood, Tony: *Különös gyerekek*, 2008).²¹

¹⁷ Attwood, Tony: 2008. 16.

¹⁸ *Egészségügyi szakmai irányelv – Az autizmusról/autizmus spektrum zavarokról*, 12, in *Egészségügyi Közlöny*, 2020. július 16. Kiadja: Emberi Erőforrások Minisztériuma – Egészségügyért Felelős Államtitkárság, Egészségügyi szakmai kollégium.

<https://aosz.hu/az-autizmusrol/> („Gyógyítható-e az autizmus?” című bekezdés alatt érhető el a dokumentum.) Utolsó letöltés: 2022. 11. 02.

¹⁹ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): *Tic-taktika. A Tourette-szindrómáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. 15.

²⁰ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 14.

²¹ A szerző, Tony Attwood és a fordító, dr Simó Judit több olyan idegen nyelvű tanulmányra is hivatkozik, ami a fenti információt erősíti meg:

Kerbeshian, J. and Burd, L. (1986) 'Asperger's syndrome and tourette syndrome: The case of the pinball wizard.' *British Journal of Psychiatry* 148, 731-736;

Kerbeshian, J. and Burd, M.S. (1996) 'Case Study: Comorbidity among Tourette's Syndrome, Autistic Disorder and Bipolar Disorder.' *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 35, 681-685;

Marriage, K., Miles, T (1993) 'Clinical research research implications of the co-occurrence of Asperger's and Tourette's Syndrome'. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 27, 666-672;

Sverd, J. (1991) 'Tourette syndrome and autistic disorder: A significant relationship.' *American Journal of Medical Genetics* 39, 173-179;

Wing L. and Attwood, A. (1987) 'Syndromes of autism and atypical development.' In D. Cohen and A. Donnellan (eds) *Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorders*. New York: John Wiley and Sons, in Attwood, Tony: 2008. 123.

A ticek háttérében korábban pszichológiai problémát feltételeztek. Sokszor a szülőket és a környezetet okolták.²² A Tourette-szindróma kialakulásában nagy szerepet játszanak a genetikai faktorok.²³

3.3. A ticekről

„A ticek nem szándékos cselekvések, így akarattal ezeket nem lehet egyszerűen abbahagyni.”²⁴

„Tourette-szindrómában a ticek másik jellemzője, hogy formájukban, helyükben, intenzitásukban, gyakoriságukban és erősségükben nagyon változékonyak mutatkoznak, lefolyásuk pedig hullámzó.”²⁵

A ticek két fajtájáról beszélhetünk: motoros, azaz mozgásos és vokális, azaz hangadásos.²⁶ A ticek jelentkezhetnek egyszerű és komplex formában is.²⁷ A ticeket a szorongás, a stressz, az unalom, a fáradtság és az izgalmi állapot fokozhatja.²⁸

Motoros ticeken akaratlanul fellépő, hirtelen mozgásokat értünk (pl. izomrángást). Leggyakrabban ezek az arcon és a fejen mutatkoznak hunyorgás, grimaszolás, szemgolyó-elfordítás, fejrángatás formájában. Ritkábban a tic a törzsben és a lábakban jelentkezik. Megkülönböztetünk egyszerű és összetett motoros ticeket.

Az egyszerűek nagyon enyhe formában jelentkeznek, így azokat egyszerű egyéni jellegzetességnek vagy idegességnek tartják (pl. pislogás, hunyorgás). Komplex motoros tic például a szökdécselés, az ugrálás, a guggolás, a furcsa kar- vagy törzsmozdulatok.²⁹

„A hangadásos (vokális) tic alatt hangok vagy zajok önkéntelen kibocsátását (ún. egyszerű vokális tic) vagy szavak, esetleg mondatok önkéntelen kimondását (ún. komplex vokális tic) értjük.”³⁰

²² Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 31-32.

²³ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 32.

²⁴ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 25.

²⁵ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 26.

²⁶ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 23-27.

²⁷ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 23-24.

²⁸ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 26.

²⁹ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 23.

³⁰ Uo. 23.

„Tipikus vokális tic lehet ugyanakkor az akaratlan, visszatérő köhögés (megfázás hiányában), sipítás, torokköszörülés, dörögés, hangos be- és kilégzés, lihegés, kacarászás, esetleg ugató vagy nyivákoló hangok, hangos visítás.”³¹

Olyan problémák is társulhatnak a betegséghez, mint a kényszeres rögeszmés zavar (OCD), a figyelemhiányos hiperaktivitási zavar (ADHD), agresszív tünetek, vagy a tanulási zavarok.³²

³¹ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 23-24.

³² Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 38-46.

4. Két híres, fogyatékossgal élő ember és a róluk szóló filmadaptációk bemutatása

4.1. Az Asperger-szindrómás Temple Grandinről (1947-)

Az Asperger-szindróma egyik jellegzetessége a vizuális gondolkodásmód³³. Utóbbi különösen jellemző a világ egyik legismertebb Asperger-szindrómás tudósa, Temple Grandin kommunikációjára és munkájára: „I think in pictures. Words are like a second language to me. I translate both spoken and written words into full-color movies, complete with sound, which run like a VCR tape in my head. When somebody speaks to me, his words are instantly translated into pictures.”³⁴ „Képekben gondolkodom. A szavak olyanok számomra, mintha idegen nyelvként tanultam volna őket. Az olvasott és hallott mondatokat a fejemben színes hangosfilmmé alakítom át, amelyet úgy tudok előre-hátra tekerni, mint egy videoszalagot. Amikor beszélnek hozzám, a szavakat azonnal képekké transzformálok.”³⁵

Különleges képességét egykori fizikatanára, Mr. Carlock fedezte fel. Tanára egyéni tanítási módszerének köszönhetően idővel megtanulta egyedi képességét saját előnyére fordítani: farmon élő állatok kommunikációs jelzéseinek megfigyeltetésére, tudományos kutatásokra, egyéb műszaki berendezések megtervezésére használja. „Az Egyesült Államok állattartó telepeinek és vágóhidjainak többsége az ő műszaki tervei alapján készült.”³⁶ Temple Grandin könyvet írt saját életéről (Grandin, Temple: *Képekben gondolkodom. Életem az autizmussal*, 2014), és ebből született meg a *Temple Grandin*³⁷ című filmadaptáció (Jackson, Mick: *Temple Grandin*, 2010). A filmelemzés során a tudós különböző életszakaszaiból (kisgyermekkor, bentlakásos iskolában töltött idő, főiskolai évek, szakmai pályafutásának kezdete) emelek ki egy-egy filmjelenetet. Adott jelenetnél az autizmus spektrum zavar jellemzőinek filmes kontextusban való megjelenítését, valamint a főszereplő sajátos, egyedi kommunikációját vizsgálom.

³³ Attwood, Tony: *Az Asperger-szindróma kézikönyve. Szülőknek, pedagógusoknak, szakembereknek*. Fordította: Dr. Kálcz-Simon Orsolya. Animus Kiadó, Budapest, 2018. 263.

³⁴ Grandin, Temple: *Thinking in Pictures. My Life with Autism*. Expanded Edition. Vintage Books, New York, 2006. 3.

³⁵ Grandin, Temple: *Képekben gondolkodom. Életem az autizmussal*. Fordította: Orosz Ildikó. Park Könyvkiadó, Budapest, 2014. 19.

³⁶ Grandin, Temple: 2014. Hátsó borító leírása.

³⁷ *Temple Grandin*, Jackson, Mick: *Temple Grandin*, 2010.

<https://www.karizmatikus.hu/noha/a-mi-mozink-2/video/21-temple-grandin-2010.html>

Utolsó letöltés: 2022. 11. 02.

Temple Grandin (Jackson, Mick: *Temple Grandin*, 2010)³⁸

A vizsgált filmben a kisgyerek Temple Grandin (*Jenna Elizabeth Hughes*) és édesanyja, Eustacia (*Julia Ormond*) orvosi konzultáción vesznek részt [21:28-tól]. Temple egy kanapén ül, teljesen megközelíthetetlen, nem beszél senkivel, a falat [21:33-tól] és a mellette lévő homokórát figyeli [23:16-tól]. A kislány viselkedésén a klasszikus, kisgyerekkori autizmusra jellemző viselkedési jegyeket láthatjuk: a kisgyerek teljesen megközelíthetetlen, nem kommunikál, miközben figyelme élénk.³⁹ Temple Grandin így nyilatkozik gyerekkori viselkedéséről: „Akkoriban már a klasszikus autizmus jeleit mutattam: nem beszéltem, alig tartottam a szemkontaktust, dührohamok törtek rám, süketnek tűntem, nem érdekelt az emberek, tekintetem állandóan a semmibe révedt.”⁴⁰ Temple édesanyja, Eustacia az ún. vizuális kulcsingereken alapuló tanítási módszerrel tanítja kislányát [23:28-tól]. „A vizuális kulcsingereken alapuló tanítás azt jelenti, hogy vizuális kulcsingereket - tárgyakat, fényképeket, piktogramokat, írott szövegeket vagy videó filmeket - használunk a szociális elvárások előkészítése, előzetes átnézése, a hozzájuk szükséges promptok adása, valamint a szociális elvárások átnézése során.”⁴¹ A vizuális kulcsingereken alapuló tanítás módszerei közé tartozik a kulcskártyák használata.⁴² „A kulcskártyák legfőbb funkciója az, hogy figyelmeztessék a gyermeket, mit kell tennie. Az egy vagy két információt tartalmazó kulcskártyák a verbális, vagy egyéb szociális promptokat helyettesítik.”⁴³ A filmben Eustacia az olyan képi információkat próbálja közvetíteni Temple számára, hogy mit fejez ki a „kutya” vagy a „macska” szó vizuálisan szemléltetve. Azonban a tanítás nem sikerül. A kislány ugyanúgy nem beszél, csak a plafonon függő lámpát bámulja [23:57-től].

³⁸ Temple Grandin, Jackson, Mick: *Temple Grandin*, 2010.

<https://www.karizmatikus.hu/noha/a-mi-mozink-2/video/21-temple-grandin-2010.html>

Utolsó letöltés: 2022. 11. 02.

³⁹ Buda Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Animula Kiadó, Budapest, 1994. 136.

<https://mek.oszk.hu/02000/02009/02009.pdf>

Utolsó letöltés: 2022. 11. 02.

⁴⁰ Grandin, Temple: 2014. 55.

⁴¹ A könyv szerzője, Kathleen Ann Quill az alábbi idegen nyelvű forrásra hivatkozik:

Quill, K. (1997). Instructional considerations for young children with autism: The rationale for visually-cued instruction. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 27, 697-714,

in Quill, Kathleen Ann: *Tedd – Nézd – Hallgasd – Mondd. Szociális és kommunikációs intervenció autizmussal élő gyermekek számára*. Kapocs Könyvkiadó (az Autizmus Alapítvány kiadója), Budapest, 2009. 156.

⁴² Quill, Kathleen Ann: 2009. 159.

⁴³ Uo. 159.

A bentlakásos iskolában eltöltött idő alatt – itt már beszél a főszereplő, megnyílik kortársai, tanárai felé – derül ki Temple Grandin (*Claire Danes*) nem mindennapi képessége: a vizuális gondolkodásmód. A főszereplő holtan talál egy lovat az iskola istállójában [42:28-tól]. Itt fizikatanára, Mr. Carlock (*David Strathairn*) is jelen van, aki beszélgetni kezd tanítványával [42:40-tól]. A párbeszéd során Temple elmondja, hogy a „ló” szót hallva milyen képek jelennek meg a fejében [43:20-tól]. „Az Asperger-szindrómásoknak sokszor a gondolkodása is eltér a többi emberétől, és néha inkább képekben gondolkodnak, mint szavakban.”⁴⁴ Az alkotók a releváns állóképek felgyorsításával, illetve azok dinamikus váltakozásával reprezentálják a főszereplő lovakról szóló gondolatmenetét [43:21-től]. Mr. Carlock tisztában van vele, hogy a lányt nagyon érdekli a fizika. Később egyéni foglalkozásokat is tart neki [49:19-től]. Így segíti tanítványát ismeretei gyarapításában, vizuális látásmódjának fejlesztésében, tehetségének kibontakoztatásában. „A gimnáziumban a reál tárgyakat tanító Mr. Carlock vált az egyik legfontosabb mentorommá.”⁴⁵ – írja Temple Grandin.

A főiskolát megelőző nyáron Temple nagynénje farmján tartózkodik. Az itt eltöltött idő alatt egyszer belép saját szobájába [14:54-től], ahol látta, idegenek háborították saját, rendezett környezetét. A feje fölött forgó ventilátor hangjára pedig egyre érzékenyebben reagál [15:22-től]. Pánikrohamot kap, majd kirohan a házból. Egy olyan gép felé veszi az irányt, aminél korábban láthatta, hogyan szorítják le az állatokat oltás előtt, akik ennek hatására megnyugodnak [10:17-től]. A főszereplő a pánikroham hatására érzi, neki is szüksége van arra a „szorító” érzésre. „Megfigyeltem, hogy amikor az oltásra váró teheneket beterelek a kalodába, és az állatok megérzik az oldalukon a két, fából készült lap szorítását, a többségük megnyugszik.”⁴⁶ Temple felfedezte, hogy a test mélyén érezhető nyomás segít enyhíteni hiperérzékenységet, ebből eredő szorongását, ezért kifejlesztette saját ölelőgépét.⁴⁷ A hiperérzékenység azt jelenti, hogy az autista egyén csatornája túlságosan nyitott, ennek eredményeképp az agy sokkal több ingert kap, mint amennyit fel tud dolgozni.⁴⁸ A fogalom túlságosan tág, az autisták gyakran használják az általuk tapasztalt szokatlan érzékelési élmények megnevezésére.⁴⁹

⁴⁴ Attwood, Tony: 2018. 263.

⁴⁵ Grandin, Temple: 2014. 144.

⁴⁶ Grandin, Temple: 2014. 90.

⁴⁷ Bogdashina, Olga: *Valódi színek. Érzékelés és észlelés az autizmus spektrum zavarokban*.

Fordította: Gether Dénes, Farkas Edit, Csefkó Mónika. Autisták Országos Szövetsége, Budapest, Geobook Hungary Kiadó, Szentendre, 2008. 161.

⁴⁸ Bogdashina, Olga: 2008. 54.

⁴⁹ Bogdashina, Olga: 2008. 55.

A hiperérzékenység tehát kiterjedhet a látásra, a hallásra, az ízlelési szaglásra, a tapintásra, az egyensúlyérzékelésre egyaránt.⁵⁰ Temple hiperérzékeny hallását olyan érzéshez hasonlította, mint amikor egy fogászati fűrő eltalál egy ideget.⁵¹

A főiskolai évek alatt is gyakran esik pánikba a főszereplő, például, amikor az iskola ebédlőjében zavarják a fémeszközök hangjai [25:51-től]. Létezik egy másik tudományos besorolás Tony Attwood szakirodalmában (Attwood, Tony: *Különös gyerekek*, 2008) ami három kategóriába sorolja azokat a tárgyakat, amikre érzékenyen reagálnak a különböző autizmussal élő emberek. Az első csoportba a váratlan, éles zajok tartoznak, mint például a kutyaugatás, a telefon csengése. A másodikba a magas, folyamatos zúgással járó zajok kerülnek, mint például a konyhai vagy a fürdőszobai elektromos eszközök, kerti gépek zaja. A harmadik csoportba pedig a zavaros, sokféle hangból álló zajok tartoznak, mint bevásárlóközpontok és a nagy társaságok zaja.⁵² A konyhai eszközök a második csoportba sorolhatók, amikre érzékenyen reagált Temple. Az újabb negatív impulzusok hatására ismét szükségesnek érzi a szorítógép alkalmazását. A kollégiumi szobában felépíti saját maga a berendezést [26:35-től]. Első, „ép” lakótársa meglátja, ahogy a kész szorítógépben fekszik a főszereplő, és emiatt teljesen bolondnak tartja [27:25-től]. Az ölelőgép megalkotását a vezetőség sem fogadja el, elveszik, majd kidobják a berendezést [28:38-tól]. Később azonban újra felépíti Temple [32:10-től], és próbálja meggyőzni a főiskola vezetőségét, hogy a szobájában maradhasson a gép. Szeretne tudományos kutatásokat végezni az ölelőgép lehetséges terápiás hatásairól. [31:34-től]. (Kezdetben elutasítják, majd hosszú egyeztetés után végül engedélyezik.) Szakirodalom is alátámasztja, hogy a mai napig végeznek kutatásokat ezzel a módszerrel, és valóban pozitív eredményeket érnek el vele.⁵³ „A kutatók tapasztalata szerint ez a terápia valóban csökkenti a stresszt és enyhíti a szorongást.”⁵⁴ Temple később egy látássérült hallgatót, Alice-t (*Melissa Farman*) kapja új lakótársként. Az első találkozás alkalmával megkérdezi tőle, zavarja-e az ölelőgép [52:59-től]. Alice azt feleli, nem, és megkéri, maradjon a berendezés, mert ez segít neki a megfelelő tájékozódásban. Az ölelőgép az akadálymentesítést is szolgálja Alice számára.

⁵⁰ Bogdashina, Olga: 2008. 55-57.

⁵¹ Grandin, Temple: 2014. 95.

⁵² Attwood, Tony: 2008. 146-147.

⁵³ Bogdashina, Olga: 2008. 162.

⁵⁴ Uo. 162.

„Az akadálymentesítés kifejezést hallva a lesüllyesztett járdaszegélyek, a rámpák és a liftek jutnak eszünkbe. Pedig az akadálymentes környezet egy ennél sokkal összetettebb rendszer, mely nem csupán a fizikai akadályok leküzdését teszi lehetővé, hanem az információk megszerzését, ezáltal pedig a szolgáltatások igénybevételét, vagyis a teljes társadalmi részvételt.”⁵⁵

Az információ megszerzésének egy másik formája Alice számára az, amikor Temple segíti őt abban, hogy a közös filmnézésnél pontról pontra elmondja neki, mi történik az adott filmjelenetben; tulajdonképpen narrálja a filmet. [53:50-től]. Az „ép” lakótársaknak ez nem tetszik, majd rájuk is szólnak, hogy maradjanak csendben [54:01-től]. Mivel mindketten érintettek valamilyen „fogytékosságban”⁵⁶, idővel sorstársakká válnak, később pedig életre szóló barátság is kialakul köztük [01:36:32-től].

Amennyire könnyű volt kommunikálni vak hallgató társával, olyannyira nehéz volt alkalmazni a főszereplőnek az elvárt kommunikációs formulákat „ép” emberekkel adott interperszonális helyzetben. Például az egyik karácsonyi ünneplés alkalmával, Temple egyre ingerültebben viselkedik, amikor sikereiről kérdezik [01:15:53-tól]. A következménye pedig az, hogy a főszereplő ismét pánikba esik [01:17:03-tól]. Temple azért nem szerette az emberek jelenlétét, mert az emberi kapcsolatok értelmezhetetlenek voltak számára.⁵⁷ Nem volt konkrét vizuális elképzelése arról, hogyan kell „kijönni az emberekkel”.⁵⁸ Az előbb megemlített kommunikációs nehézségekre egy másik szempont: „Temple a társas üdvözlések és az érzelm kifejező gesztusok során használt érintésformákat túl intenzívnek és túlradóan megterhelőnek érezte; az ő megfogalmazásával élve az érzékelés »szököárhullámát« élte át. A szociális érintkezések bizonyos módjait tehát az érintésre adott fiziológiai reakciói miatt kerülte el.”⁵⁹ Ide kapcsolható még az a filmjelenet is, amikor Ann, a nagynénje szeretné megölelni a főszereplőt, Temple viszont ezt azonnal visszautasítja [07:37-től].

⁵⁵ Akadálymentesítési szolgáltatások. Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége. <https://www.mvgyosz.hu/amit-adunk-hu/szervezeteknek-kozossegeknek-hu/akadalymentesitesi-szolgaltatasok/> Utolsó letöltés: 2022. 11. 02.

⁵⁶ Fogytékossági típusok. Egységes Fogytékosságügyi Információs Portál. <https://www.efiportal.hu/egeszsegugy/fogyatekossagi-tipusok/> Utolsó letöltés: 2022. 11. 02.

⁵⁷ Grandin, Temple: 2014. 36.

⁵⁸ Grandin, Temple: 2014. 39.

⁵⁹ Attwood, Tony: 2018. 292.

Szakmai pályafutásának kezdetén, egy arizonai farmon vizsgálja az ott élő állatok kommunikációs jellegzetességeit. Itt újra használni kezdi vizuális látásmódját. „A vizuális gondolkodási képességemet használok arra, hogy szimuláljam, mit láthat és hallhat egy állat az adott helyzetben. Belehelyezkedem a testébe, és elképzelem, mit tapasztal.”⁶⁰ – írja Grandin. Különleges képességét használva, később megtervez egy komplett fürdetőberendezést is [01:22:08-tól]. „Az elmémbe lévő videotárat a pályám elején használtam először, amikor egy állatfürdető medencét terveztem John Wayne arizonai Red River szarvasmarhatelepe számára.”⁶¹

Fiatal felnőttkorára Temple Grandin eljut arra a szintre, hogy tudja, mik autizmus adta erősségei, gyengeségei. Tisztában van azzal, hogy mik azok a dolgok, amik már az előnyére váltak. Azt is sikerült tudatosítania magában, milyen tényezőkre kell odafigyelnie ahhoz, hogy könnyen teremtsen kapcsolatot az emberekkel, és megérthessék üzenetét. Szocializációja során több olyan emberrel találkozott, akik ismerték az ő állapotát (Mr. Carlock), és tudták alkalmazni azokat a kommunikációs eszközöket, amelyekkel segítették személyiségének kibontakozását. Olyan emberrel is szembe került a főszereplő, aki nem értette, vagy éppen nem ismerte az Asperger-szindróma jellemzőit (első főiskolai lakótárs). Temple azonban sosem foglalkozott ezekkel az emberekkel. Vizuális gondolkodásmódjával és céltudatos személyiségével Temple Grandin később az autizmussal élő emberek egyik legnagyobb példaképévé vált.

⁶⁰ Grandin, Temple: 2014. 221.

⁶¹ Grandin, Temple 2014. 22.

4.2. A Tourette-szindrómás Brad Cohen (1973-)

A Tourette-szindrómával élő Brad Cohen több mint húsz éve nagy tiszteletnek örvendő tanár az Amerikai Egyesült Államok Georgia államában. Brad egy helyi város általános iskolájának igazgatóhelyettese. Ezenkívül alsó tagozatos diákokat tanít olvasásra, írásra, matematikára. Munkájának fontos életfilozófiája, hogy tanítványai fogadják el a körülöttük lévő embereket olyannak, amilyen, akármilyen fogyatékossgal is él. Színvonalas oktatói munkájáért később elnyerte a „Sallie Mae First Year Teacher of the Year” (az év legjobb első osztályos tanítója) nevezetű díjat.⁶² Brad Cohen 2005-ben megírta *Front of the Class*⁶³ (Cohen, Brad – Wysocky, Liza: *Front of the Class. How Tourette Syndrome Made Me the Teacher. I Never Had*, 2005) című könyvét, amiben részletesen kifejti, milyen „Tourettes-nek” lenni. Ez alapján készült el a *Mintadiák* (Werner, Peter: *Front of the Class*, 2008)⁶⁴ című film 2008-ban.

A film Brad Cohen életét két fő részre osztja: iskoláskor, valamint szakmai pályafutásának kezdete. Kiindulásnak felelevenítem a Tourette-szindróma elméleti háttéréből a ticek két fajtáját. A gyerekkori jelenetek bemutatásánál az iskolában megszerzett pozitív és negatív tapasztalatok mellett röviden kitérek a sport, mint szabadidős tevékenység terápiás hatásaira, illetve a főszereplő saját szüleivel való kapcsolatára. A felnőttkori részeknél, az állásinterjúk során Brad fontosnak tartja elmondani, hogy ő Tourette-szindrómás. Erre az információra különböző válaszreakciókat kap. Amikor pedig hivatalosan is tanárként dolgozik, tanítványai hogyan interpretálják osztályfőnökük furcsa viselkedését. A rengeteg küzdelem és elutasítás ellenére milyen út vezetett odáig, hogy Brad Cohent később az év legjobb elsős tanárának választották?

⁶² *About Brad Cohen*. Brad Cohen Tourette Foundation.
<https://bradcohentourettefoundation.com/about-2/about-brad-cohen/>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 03.

Saját fordítás.

⁶³ A könyvnek sajnos nincs magyar nyelvű, lefordított kiadása, ezért az onnan átvett néhány szó szerinti idézetet saját magam fordítottam le. Ezt megjelöltem szintén „Saját fordításként” a lábjegyzetben.

⁶⁴ *A mintadiák* (Werner, Peter: *Front of the Class*. 2008)
<https://videa.hu/video/film-animacio/a-mintadiak-2008-drama-film-9REe9D8mSLgEr19o>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 03.

A mintadiák (Werner, Peter: Front of the Class, 2008)⁶⁵

Kiindulásként felelevenítem a Tourette-szindróma elméleti hátteréből a tic tünetegyüttesről szóló legfontosabb információkat: „A ticek nem szándékos cselekvések, így akarattal ezeket nem lehet egyszerűen abbahagyni.”⁶⁶ A motoros ticek alatt akaratlanul fellépő, hirtelen mozgásokat értünk (pl. izomrángást).⁶⁷ Az egyszerűek nagyon enyhe formában jelentkeznek, a komplex motoros ticekre példa a szökdécselés, az ugrálás, vagy a guggolás.⁶⁸ „A hangadásos (vokális) tic alatt hangok vagy zajok önkétlen kibocsátását (ún. egyszerű vokális tic) vagy szavak, esetleg mondatok önkétlen kimondását (ún. komplex vokális tic) értjük.”⁶⁹ Brad Cohen így ír könyvében (Cohen, Brad – Wysocky, Lisa: *Front of the Class. How Tourette Syndrome Made Me the Teacher I Never Had*, 2005) Tourette-szindrómája jellegzetességeiről: „Depending on my stress level and a host of other circumstances, I may utter a series of loud »WAH, wah, wah« sounds or an individual »woop« several times a minute”⁷⁰ „Stressszintemtől és más körülményektől függően előfordul, hogy percenként többször »WAH, wah, wah«, vagy egyéni »woop« hangokat adok ki. Lehet, hogy az arcom viszonylag passzív, de az is előfordulhat, hogy a testem egyes részei görcsbe rándulnak.”⁷¹ A fenti idézet alapján megállapíthatjuk, hogy Brad Cohen a ticek mindkét válfajában, a motoros (izomrángások) és a vokális (ugató, hangos visítás) ticekben⁷² egyaránt érintett. Brad stressz-szintjének folyamatos emelkedése okozza a tüneteket,⁷³ amelyeket a különböző negatív impulzusok még tovább fokozhatnak. „A mozgásos és hangadásos ticeket a szorongás, a stressz, az unalom, a fáradtság és az izgalmi állapot tovább fokozhatja.”⁷⁴ A film legelején, amikor iskolatársai verbálisan és fizikálisan bántalmazták a főszereplőt, Brad (*Dominic Scott Kay*) egyre jobban tickel [00:52-től].

⁶⁵ *A mintadiák*, Werner, Peter: *Front of the Class*. 2008.

<https://videa.hu/video/film-animacio/a-mintadiak-2008-drama-film-9REe9D8mSLgEr19o>

Utolsó letöltés: 2022. 11. 03.

⁶⁶ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 25.

⁶⁷ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 23.

⁶⁸ Uo. 23.

⁶⁹ Uo. 23.

⁷⁰ Cohen, Brad – Wysocky, Lisa: *Front of the Class. How Tourette Syndrome Made Me the Teacher I Never Had*. St. Martin's Griffin. New York. 2005. xiii. (A könyv „xiii-t” ír oldalszámként.)

⁷¹ Uo. xiii. Saját fordítás.

⁷² Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 23-24.

⁷³ Cohen, Brad – Wysocky, Lisa: 2005. xiii.

⁷⁴ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 26.

„A Tourette-szindrómás gyermeket gyakran érik sérelmek a társak részéről, válnak csúfolódás áldozataivá, ami viszont viselkedési problémákhoz, hangulati labilitáshoz vezethet.”⁷⁵ Brad még akkor is tickel, amikor tanára (*Karen Beyer*) szétválasztja őt diáktársaitól, és beviszi az épületbe [01:19-től]. „Fontos megjegyezni, hogy a környezeti hatások nem okai a ticeknek, de mindenképpen hatással vannak a tünet súlyosságára.”⁷⁶

Az iskolában eltöltött időszakból a tanórákon való folyamatos tickelés tematizálódik filmes kontextusban. Brad az iskolapadban ül, és füzetébe ír [14:20-tól]. Az egyik pillanatban hirtelen elkezd rángatni a fejét [14:30-tól], majd elkezd egy sor „csá-csá-csá” hangot is kiadni [14:38-tól]. Az adott tanórai környezetben tehát megjelennek a motoros (fejrángatás, izomrángás) és a vokális ticjei („csá-csá-csá” hangok) egyszerű és komplex formában is.⁷⁷ Ennek hátterében az állt, hogy Brad szorongott, nem érezte jól magát az adott iskolai közösségben, és nehezen tűrte a megfeszített munkatempót. „Az iskolai stressz ugyanakkor természetes hatással van a gyermekekre, aki ennek következtében talán kevésbé tud megküzdeni a tüneteiből származó nehézségeivel.”⁷⁸ A tanár (*Karen Beyer*) kihívja a fiút az osztály elé [14:43-tól] – ekkor még nem tudja Brad sem, hogy Tourette-szindrómás. Brad próbálja megmagyarázni, hogy ő ezt nem direkt csinálja [15:03-tól], azonban a párbeszédet egy újabb vokális tic⁷⁹ félbeszakítja [15:11-től]. Senki sem hisz neki.

„A feltűnő, esetleg másokat is zavaró tünetek mind a tanulásban, mind a kapcsolatépítésben gondot okozhatnak a Tourette-szindrómás gyermeknek. Amellett, hogy a ticek visszatartása energiát és figyelmet vonhat el magától a tanulástól, gyakran szégyenérzettel is jár az osztálytársak előtt.”⁸⁰

Amint visszaül a helyére Brad, ismét tickel [16:05-től]. „A ticeket a stressz felerősítheti, ezért nem szerencsés rászólni a gyermekekre, a keletkezett frusztráció ugyanis tovább erősítheti a tüneteket.”⁸¹ Megállapítható, hogy a tanár nem megfelelő válaszreakciója (szidalmazás, hibáztatás), valamint az osztálytársak gúnyos nevetése hozta újra elő a tüneteket.

⁷⁵ Bognár Emese: *Tourette-szindróma a családban, az iskolában*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 119.

⁷⁶ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 26.

⁷⁷ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 23-24.

⁷⁸ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 26.

⁷⁹ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 23-24.

⁸⁰ Farkas Luca: *Mindennapi élet Tourette-szindrómával*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 95.

⁸¹ Bognár Emese: *Tourette-szindróma a családban, az iskolában*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 120.

A főszereplő később egy másik iskolába kerül. Itt újra megjelennek az előző iskolájában már megismert motoros és vokális ticjei⁸² [30:13-tól]. Emiatt az igazgatóhoz (*Mike Pniewski*) küldik, azonban ő már másképp kommunikál vele. Felteszi neki a kérdést, hogy mire való az iskola [30:55-től], majd meghívja az iskolai koncertre [31:17-től]. A párbeszédből arra következtethetünk, hogy az új iskola igazgatója már türelmesebb vele, mint előző iskolai tanára. A rendezvényen Brad újra tickel [31:37-től]. A koncert után az igazgató feláll a színpadra, majd beszélni kezd [31:55-től]. A vezető egyirányú kommunikációt folytat diákjaival.⁸³ „Egyetlen beszélő próbál nagyszámú hallgatóságot befolyásolni nyíltan meggyőző célzatú beszéddel. Az ilyen nyilvános beszéd lényegét tekintve egyirányú kommunikáció.”⁸⁴ Az egyirányú kommunikáció⁸⁵ során arra hívja fel a diákok figyelmét az igazgató, hogy a furcsa ugatások egy diáktársuktól származnak. Ezután kihívja Bradet a pódiumra, az egész iskola elé [32:31-től]. A fiú a közönség előtt is tickel az izgalomtól [32:39-től], mint a ticket fokozó egyik tényezőtől⁸⁶. Az igazgató megkérdezi tőle, miért csinálja ezeket a tüneteket, és mi pontosan a Tourette-szindróma? [33:10-től]. A főszereplő minden kérdésre válaszol. „A tünetek elfogadásához elengedhetetlen, hogy a gyermek tisztában legyen tüneteivel, azok okával, természetével.”⁸⁷ Végül elhangzik az alábbi kérdés a vezetőtől: „Miben segíthetünk neked?” [34:12-től]. Brad határozottan azt feleli, szeretné, ha őt is úgy kezelnék, mint más, „ép” diákot [34:18-től]. Ezután az igazgató rámosolyog, helyére küldi, a fiú azonban tovább tickel [34:25-től]. Diáktársai egyszer csak felállnak mellette, majd megtapsolják [34:44-től]. „A támogató attitűd, a pozitív megerősítés a legeredményesebb megközelítési mód.”⁸⁸ Az első iskolában megszerzett megbélyegzések, verbális és fizikális támadások után a második iskola igazgatója és diáktársai támogató attitűdjének, valamint a tőlük kapott pozitív megerősítéseknek köszönhetően itt tapasztalhatja meg Brad iskolásként először a teljes elfogadás élményét.

⁸² Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 23-24.

⁸³ Griffin, Em: *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Fordította: Szigeti L. László. Harmat Kiadó, Budapest. 2001. 38.

⁸⁴ Uo. 38.

⁸⁵ Uo. 38

⁸⁶ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 26.

⁸⁷ Bognár Emese: *Tourette-szindróma a családban, az iskolában*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 116.

⁸⁸ Uo. 118.

A gyerekkori jelenetek közül a Tourette-szindróma tüneteit enyhítő egyik lehetőségre is felhívja a nézők figyelmét a film: a sportolásra, mint terápiás szabadidős tevékenységre.⁸⁹ Erről így ír az ezzel foglalkozó tanulmány: „Tourette-szindrómában a ritkán előforduló, súlyosabb, a sporttevékenységet jelentősen nehezítő tényezők esetén egyéni elbírálás tárgyát képezi, hogy melyik az a sport, ami szóba jön.”⁹⁰ Brad szabadidejében nagyon sokat biciklizik, a film is ezzel a jelenetsorral kezdődik [00:00-tól]. „A sport tehát kedvező fizikai hatásai mellett segít a feszültség feloldásában, ezáltal másodlagosan tünetet csökkenthet, valamint hozzájárul a megfelelő önértékeléshez, szocializációhoz.”⁹¹ Szociális hatások⁹² közvetlenül nem észlelhetők, mivel Brad teljesen egyedül biciklizik [00:05-től]. „Fontos még hozzátenni, hogy a legtöbb gyermek számára kedvelt, erős koncentrációt igénylő tevékenység során megélheti azt, hogy tünetei legalább arra az időre teljesen megszűnnek.”⁹³ Nem múltak el a fiú tünetei teljes egészében, de megfigyelhető, hogy a biciklizés alatt nem szorong annyira, mint tanórai környezetben.

A film rávilágít Brad saját szüleivel való kapcsolatára is. Édesanyja, Ellen Cohen (*Patricia Heaton*) már az első iskolában próbálja meggyőzni az iskola vezetését, hogy Brad nem direkt csinálja ezeket a tüneteket, de nem hisznek neki sem [16:12-től]. „A szülők gyakran érezhetnek bűntudatot amiatt, hogy gyermekük nem úgy boldogul a mindennapi életben, ahogy szeretnék, legyen szó a barátkozásról, az iskoláról, vagy a napi feladatok ellátásáról.”⁹⁴ Ellen végig türelmesen, segítőkészen viselkedik fiával. Tudja, hogy Brad nem szándékosan csinálja ezeket a tüneteket. Pszichológushoz viszi a főszereplőt [10:32-től], majd később egy könyvben megtalálja a betegség pontos nevét is [18:54-től]. Így derül ki, hogy Brad Tourette-szindrómás. „Fontos, hogy a szülők mindent megtegyenek azért, hogy megismerjék a szindrómát, hiszen otthon sokat segíthet, ha a szülő rendszeresen beszélget gyermekével a betegségről, igyekszik válaszolni a felmerülő kérdésekre.”⁹⁵ Édesanyja végig mellette van, és mindenben támogatja a főszereplőt. „Fontos a családban, hogy nyíltan tudjanak beszélni a betegségről, a szülők meg tudják osztani egymással aggodalmaikat, a Tourette-szindrómával kapcsolatos érzéseiket.”⁹⁶

⁸⁹ Kenézli Eszter – Tárnok Zsanett: *Terápiás lehetőségek Tourette-szindrómában*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 71-72.

⁹⁰ Kenézli Eszter – Tárnok Zsanett: *Terápiás lehetőségek Tourette-szindrómában*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 71.

⁹¹ Kenézli Eszter – Tárnok Zsanett: *Terápiás lehetőségek Tourette-szindrómában*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 72.

⁹² Uo. 72.

⁹³ Uo. 72.

⁹⁴ Farkas Luca: *Mindennapi élet Tourette-szindrómával*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 105.

⁹⁵ Bognár Emese: *Tourette-szindróma a családban, az iskolában*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 115.

⁹⁶ Uo. 115.

Édesapja, Norman Cohen (*Treat Williams*) azonban nem tudja elfogadni a tényt, hogy Brad nem szándékosan produkálja a Tourette-szindróma tüneteit. A fiú egyszer édesapja kocsijában utazik [13:21-től]. Térdét rángatja, majd ugatni kezd [13:26-től]. Norman először hangosan rászól, majd ráüt a fiú térdére, azonban Brad ettől még jobban tickel [13:59-től]. Édesapja végig ilyen elutasítóan viszonyul saját fiához, csak akkor válik elfogadóbbá, türelmesebbé vele, amikor a főszereplő már egyetemre jár. Ezt bizonyítja az a jelenetsor, amikor segít neki elintézni, hogy „ép” társaitól elkülönítve, egy másik teremben vizsgázhasson [01:13:37-től].

Felnőttkorára Brad (*James Volk*) már tanári diplomával rendelkezik. Pályakezdőként több állásinterjún is részt vesz, ahol különböző attitűddel rendelkező vezetőkkel találkozik. „Pozitív és negatív viszonyulások, azaz tárgyak, személyek, helyzetek, illetve a világ bármely azonosítható mozzanata iránt mutatott vonzalmak vagy tőlük való idegenkedések, beleértve az elvont gondolatokat és társadalmi megnyilvánulásokat is.”⁹⁷ Az egyik állásinterjú során [35:48-től] a vele szemben helyet foglaló vezető (*Michael H. Cole*) a Tourette-szindróma tüneteit látva azt hiszi, valami megakadt a főszereplő torkán [36:24-től]. Brad elmondja, Tourette-szindrómás [36:27-től]. Beszélgető partnere egyből a betegség egyik legritkább tünetéről, az akaratlan káromkodásról kezd el kérdezősködni [36:30-től]. A főszereplő elmagyarázza, hogy ez a Tourette-szindrómának egy nagyon ritka tünete [36:32-től]. A tényt szakirodalom is megerősíti (Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): *Tic-taktika. A Tourette-szindrómáról*, 2009). Az akaratlan káromkodás, vagy más szóval a corpolalia a Tourette-szindrómás esetek 10%-nál fordul elő.⁹⁸ Az igazgató az egész állásinterjú alatt elutasítóan viselkedik a főszereplővel, majd megjegyzi [37:26-től]: „Ha itt akar tanítani, ezeket a hangokat mellőznie kell az órákon”. Brad az adott információt hallva egyből feláll, és elmegy [37:35-től]. A következő állásinterjú alkalmával a főszereplő újabb két vezető, Jim Ovbey (*Joe Chrest*) és Hilarie Straka (*Dianne Butler*) előtt ül [44:40-től]. Ők már előre tudják, hogy Brad Tourette-szindrómás. Valószínű már korábban is ismerték a betegség jellegzetességeit. Az előző vezetőhöz képest ők már sokkal empátikusabbak, közvetlenebbek, türelmesebbek vele.

⁹⁷ Atkinson, C. Richard – Hilgard, Ernest: *Pszichológia*. Harmadik átdolgozott kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 735. Fordította: Boross Otília, Gábris Krisztián, Ivády Rozália Eszter, Nábrándy Mária.
<https://www.szaktars.hu/osiris/view/atkinson-38-hilgard-pszichologia-2005/?pg=736&layout=s>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 03.

⁹⁸ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 24.

„Általánosan meghatározva, az empátia a személyiség olyan képessége, amelynek segítségével a másik emberrel való közvetlen kommunikációs kapcsolat során beletudja élni magát a másik lelkiállapotába. Ennek a beleélésnek a nyomán meg tud érezni, és érteni a másokban olyan emóciókat, indítékokat és törekvéseket, amelyeket az szavakban direkt módon nem fejez ki, és amelyek a társas érintkezés szituációjából nem következnek törvényszerűen.”⁹⁹

A fenti szakirodalom-részlettel összevetve, Jim és Hilarie folyamatosan látja a főszereplőn „az emóciókat, a törekvést, az indítékokat”¹⁰⁰, hogy saját nehézsége ellenére valóban tanítani akar. Miközben Brad saját terveiről beszél, megfigyelhető, hogy mimikáján már pozitívabb érzelmek jelennek meg, mint az előző hivatalos, interperszonális helyzetben [45:15-től]. A mimikai csatorna az érzelmi kifejezésmód tükrözője.¹⁰¹ „A mimikán át tükröződő érzelmi jelzések az arc izmainak nagyon bonyolult mozgásaiból állnak elő.”¹⁰² A két vezető végig érdeklődően viselkedik a fiatalemberrel, folyamatosan őt figyelik [45:20-tól]. Az állásinterjú sikerül, felveszik, és osztályfőnök lesz. Az első tanórak alkalmával Brad felírja a táblára új tanítványainak, mi betegsége pontos megnevezése [01:00:22-től]. Fontosnak tartja, hogy a tanulók tudjanak róla, miért ad ki ilyen „furcsa” hangokat osztályfőnökük. A diákok nagyon sok kérdést tettek fel neki, Brad pedig mindenre szívesen válaszolt [01:00:31-től]. További érdekesség, miközben a főszereplő tanít [01:08:34-től], tickei bizonyos mértékben enyhülnek. Szakirodalom is megerősíti, hogy ha az érintettek relaxációra, sportolásra, vagy valamilyen élvezetes dologra figyelnek oda, az átmenetileg felfüggesztheti a tickek jelentkezését.¹⁰³

⁹⁹ Buda Béla: *Empátia. A beleélés lélektana. Folyamatok, alkalmazások, új szempontok*. Hatodik, átdolgozott, bővített kiadás. Károli Gáspár Református Egyetem. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012. 63.

<https://www.szaktars.hu/harmattan/view/empatia-a-beleeles-lelektana/?pg=64&layout=s>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 03.

¹⁰⁰ Uo. 63.

<https://www.szaktars.hu/harmattan/view/empatia-a-beleeles-lelektana/?pg=64&layout=s>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 03.

¹⁰¹ Buda Béla: 2012. 98-102.

<https://www.szaktars.hu/harmattan/view/empatia-a-beleeles-lelektana/?pg=99&layout=s>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 03.

¹⁰² Buda Béla: 2012. 103.

<https://www.szaktars.hu/harmattan/view/empatia-a-beleeles-lelektana/?pg=104&layout=s>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 03.

¹⁰³ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 26.

Az iskolai munkaközösség fontos célkitűzése, hogy diákjaikat arra ösztönözzék, ne hagyják, hogy bármi visszatartsa őket az életben. Utóbbit az iskola egyik vezetője, Jim mondta Bradnek az első találkozások során [53:15-53:23]. A két vezető, valamint az összes tanár, tanító mindenben támogatják, segítik új kollégájukat az előre haladásban. Például biztosítják számára a munka megkezdéséhez szükséges taneszközöket [54:14-től]. Továbbá Bradnek is fontos tanítási filozófiája, hogy tanítványai fogadják el a körülöttük lévő embereket olyannak, amilyen, bármilyen fogyatékossgal is éljen.¹⁰⁴ Elengedhetetlennek tartja még a különböző tanulási zavarral, vagy egyéb, magatartási problémákkal küzdő gyerekek egyéni fejlesztését. A filmben kiemelt példa erre, amikor Brad saját osztályából egy ADHD-s kisfiút, Thomast (*Zack Miller*) tanít egyénileg [01:16:26-tól]. Az ADHD (figyelemhiányos hiperaktivitási zavar) a Tourette-szindróma egyik társ tünete lehet.¹⁰⁵ „Az ADHD komoly mértékben megakadályozza a gyermeket, hogy figyelmét koncentrálja, s viselkedését a helyzetnek megfelelően kontrollálja.”¹⁰⁶ Brad órát tart, Thomas pedig engedély nélkül ki akar menni az osztályteremből [01:02:19-től]. Ráadásul nem a megfelelő szavakkal reagál osztályfőnöke határozott felszólítására [01:02:28-tól]. Az adott jelenetben tehát az ADHD viselkedési nehézségére kiható tüneteit követhetjük figyelemmel.¹⁰⁷ „Az ADHD melletti leggyakoribb probléma a társuló részképességzavar, mely érinti az olvasás, az írás, és a számolás problémáját. Ilyenkor gyógypedagógiai segítségre van szükség, ahol egyéni fejlesztés keretében segítik elő az érési folyamatokat.”¹⁰⁸ Brad később felkarolja a fiút, majd egyéni foglalkozások keretében segít neki olvasási nehézségei javításában [01:16:26-tól]. Az interakció során gyakran saját tapasztalataiból merít, ezzel is biztatja tanítványát a feladat elvégzésére, és sikerül is hatni rá [01:17:26-tól].

¹⁰⁴ *About Brad Cohen*. Brad Cohen Tourette Foundation.
<https://bradcohentourettefoundation.com/about-2/about-brad-cohen/>

Utolsó letöltés: 2022. 11. 03.

Saját fordítás.

¹⁰⁵ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 38-46.

¹⁰⁶ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 42.

¹⁰⁷ Uo. 42.

¹⁰⁸ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 45.

Összefoglalva, Brad Cohen felnőttkorára is megmaradnak Tourette-szindrómájának jellegzetességei, de ezeket megtanulta idővel kezelni. Minden pozitív és negatív impulzus ellenére végig arra törekedett, hogy valóra válthassa régi álmát: taníthasson. Idővel ez sikerül is, hisz egy nagyon elfogadó iskolai közösségbe került, ahol egyből osztályfőnök lett. Láthattuk továbbá, mennyire fontos számára „ép” tanítványai mellett az egyéb tanulási-, és magatartási problémával küzdő diákok egyéni fejlesztése. Kiemelkedő oktatói tevékenységéért később Georgia állam legjobb első osztályos tanítójának választották. „I had been voted the best first-year teacher in the whole state of Georgia...”¹⁰⁹ „Engem választottak a legjobb elsőéves tanárnak egész Georgia államban”¹¹⁰ – írta az érintett.

¹⁰⁹ Cohen, Brad – Wysocky, Lisa: 2005. 173.

¹¹⁰ Uo. 173. Saját fordítás.

5. Összegzés

5.1. A filmelemzések összefoglalása

Pályamunkám címe: Hitelesség és érzékenyítés. Az Asperger- és a Tourette-szindróma megjelenése a filmvásznon. Két híres, fogyatékossgal élő ember, az Asperger-szindrómás Temple Grandin (tudós) és a Tourette-szindrómás Brad Cohen (tanár) életét feldolgozó filmadaptációt elemeztem speciális (fogyatékossgatudományi, gyógypedagógiai) és kommunikációelméleti szakirodalmak alapján. A filmelemzések megkezdése előtt vizsgálódásaimat a „Fogyatékossg” terminus tudományos megközelítésével indítottam. Megállapítottam, hogy ez a megnevezés egy nagyon tág definíció¹¹¹ és ennek egyik típusa az autizmus spektrum zavar¹¹². Utóbbi egy nagyon széles tartomány¹¹³, ennek a skálának pedig az egyik kategóriája az Asperger-szindróma¹¹⁴. Maga a Tourette-szindróma egy neuropszichiátriai betegség¹¹⁵, amelynek tünetei átfedésben vannak az autizmus spektrum zavar bizonyos jellegzetességeivel¹¹⁶.

¹¹¹ Könczei György: 1992. 13-14.

¹¹² *Fogyatékossgai típusok*. Egységes Fogyatékossgügyi Információs Portál.

<https://www.efiportal.hu/egeszsegugy/fogyatekossgai-tipusok/>

Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.

¹¹³ Attwood, Tony: 2008, 16.

¹¹⁴ *Egészségügyi szakmai irányelv – Az autizmusról/autizmus spektrum zavarokról*, 12, in *Egészségügyi Közlöny*, 2020. július 16. Kiadja: Emberi Erőforrások Minisztériuma – Egészségügyért Felelős Államtitkárság, Egészségügyi Szakmai Kollégium.

<https://aosz.hu/az-autizmusrol/> („Gyógyítható-e az autizmus?” című bekezdés alatt érhető el a dokumentum.)

Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.

¹¹⁵ Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 14.

¹¹⁶ A szerző, Tony Attwood és a fordító, dr Simó Judit több olyan idegen nyelvű tanulmányra is hivatkozik, ami a fenti információt erősíti meg:

Kereshian, J. and Burd, L. (1986) 'Asperger's syndrome and tourette syndrome: The case of the pinball wizard.' *British Journal of Psychiatry* 148, 731-736;

Kereshian, J. and Burd, M.S. (1996) 'Case Study: Comorbidity among Tourette's Syndrome, Autistic Disorder and Bipolar Disorder.' *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 35, 681-685;

Marriage, K., Miles, T (1993) 'Clinical research research implications of the co-occurrence of Asperger's and Tourette's Syndrome'. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 27, 666-672;

Sverd, J. (1991) 'Tourette syndrome and autistic disorder: A significant relationship.' *American Journal of Medical Genetics* 39, 173-179;

Wing L. and Attwood, A. (1987) 'Syndromes of autism and atypical development.' In D. Cohen and A. Donnellan (eds) *Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorders*. New York: John Wiley and Sons, in Attwood, Tony: 2008. 123.

Az alábbi hipotéziseket állítottam fel, és a következő eredményekre jutottam a filmelemzések során:

1. A különböző fogyatékossgal élő emberek korlátaikat átlépve képesek arra, hogy ők is a mai társadalom hasznos tagjává válhassanak, értékeket közvetítsenek, „maradandót” alkossanak.

Temple Grandin az autista közösségek egyik legnagyobb példaképe. Számtalan szakirodalommal, online cikkel,¹¹⁷ tudományos konferenciákon való nyilvános fellépéssel segíti az autizmussal élő embereket, családtagjaikat. Utóbbira példa egy, a TED Platformon elérhető videó¹¹⁸, amelyben Temple Grandin részletesen kifejti, miért van szüksége a világnak mindenféle elmére? Ezenkívül a Colorado State University professzora.¹¹⁹

Brad Cohen egy Tourette-szindróma egyesületben dolgozik, ahol az igazgatótanács tagja. Segített elindítani egy egyhetes nyári táborot érintett gyerekeknek. Szülőknek, tanároknak, gyerekeknek és felnőtteknek beszél Tourette-szindrómával kapcsolatos tapasztalatairól.¹²⁰ A Tourette-szindrómával élők esélyegyenlőségének megteremtése mellett a mai napig tanárként tevékenykedik.

2. A két filmadaptáció rávilágít arra, hogy a főszereplők valóban nagy hátránnyal indultak az életben, de fiatal felnőttkorukra ezt megtanulták előnyükre fordítani, és jelentős sikereket értek el.

Temple Grandin kisgyermekkorában nem beszélt, majd a bentlakásos iskolában töltött időtől fogva – amikor is már jelentős mértékben fejlődtek verbális készségei – folyamatosan bontakozott ki tehetsége, vizuális gondolkodásmódja. A számtalan megbélyegzés és küzdelem ellenére a főszereplő minden eszközt megragadott annak érdekében, hogy véghez vigye a maga elé kitűzött célokat.

¹¹⁷A megemlítt cikkek elérhetőek Temple Grandin hivatalos weboldalán:

<https://www.templegrandin.com/templegrandinart.html>

Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.

¹¹⁸A videó megtekinthető itt:

https://www.ted.com/talks/temple_grandin_the_world_needs_all_kinds_of_minds?language=en#t-176963

Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.

¹¹⁹*About Temple Grandin*. Saját fordítás.

<https://www.templegrandin.com/templehome.html>

Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.

¹²⁰*About Brad Cohen*. Brad Cohen Tourette Foundation. Saját fordítás.

<https://bradcohentourettefoundation.com/about-2/about-brad-cohen/>

Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.

Határozott fellépése, ambiciózus személyiségének köszönhetően ez sikerült is. Temple Grandin elismert tudósként a mai napig alkalmazza vizuális gondolkodásmódját munkája során.

Brad Cohent diákként rengeteg visszautasítás, megbélyegzés érte „furcsa” viselkedése miatt. Miután kiderült, hogy Tourette-szindrómás, végig arra törekedett, hogy elfogadtassa magát, és meggyőzze a körülötte lévő embereket, hogy ő ezt nem direkt csinálja. Senki sem hitt neki.

Azonban a második iskolában életében először megtapasztalhatta a teljes elfogadás élményét. Köszönhető ez az igazgató végtelen türelmének, az érthető, letisztult, nyilvános párbeszédnek, és a diáktársak álló „tapsviharának”. A fiatal, felnőttkori évekre ugyan megmaradtak Tourette-szindrómájának jellegzetességei, de idővel megtanulta tüneteit kezelni. Tanítási életfilozófiája – „fogadjuk el a körülöttünk lévő fogyatékosággal élő embereket olyannak, amilyenek”¹²¹ – példaértékű a mai, modern társadalom felé. Színvonalas oktatói munkájáért Georgia állam legjobb elsős tanítójának választották 2008-ban.¹²²

3. „Egyedi” kommunikációjuk különböző válaszreakciókat vált ki a körülöttük lévő „ép” emberekben.

Temple Grandin az „ép” emberekkel való interakció során gyakran nehezen értette meg, mit akarnak tőle mások. Példa erre az a karácsonyi ünneplés, amikor „ép” családtagjai kíváncsiságból szerették volna megkérdezni tőle, milyen sikereket ért el az egyetemi évek alatt. A főszereplő egyfajta „kényszernek” élte meg a folyamatos válaszadást. Az elfogadó és az elutasító karakterek egyaránt megjelentek. Előbbire példa első főiskolai „ép” lakótársa, aki a szorítógépet látva teljesen örültnek tartotta a lányt [27:25-től]. Utóbbira pedig Temple édesanyja, Eustacia, nagynénje, Ann, Mr. Carlock, fizikatanára, akik ismerték, és tudták alkalmazni azokat a megfelelő kommunikációs eszközöket, amivel segítették az autizmussal élő Temple önkifejezését, megértetését, elfogadását.

Brad Cohen első iskolájában teljesen elutasították kortársai, tanárai. A második iskola igazgatója viszont már úgy kommunikált vele már, mint más, „ép” tanítvánnyal. A fiatal, felnőttkori évekből az állásinterjúk során a különböző értékrenddel bíró karakterek, valamint a tickelésre adott válaszreakciók tematizálódtak.

¹²¹ *About Brad Cohen*. Brad Cohen Tourette Foundation.
<https://bradcohentourettefoundation.com/about-2/about-brad-cohen/>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.

Saját fordítás.

¹²² Cohen, Brad – Wysocky, Lisa: 2005. 173.

Az elutasító és az elfogadó vezetők itt is hitelesen reprezentálódtak. Az elutasító vezető végig negatívan viszonyult a Tourette-szindróma témaköréhez. Ezt bizonyítja az a válaszreakció, amikor megjegyzi Brad felé, szerinte ki fogják nevetni a diákok, és mellőznie kell az akaratlan hangadásokat, ha valóban tanítani akar. A következő állásinterjú során a két vezető, Jim és Hilarie már sokkal elfogadóbb, türelmesebb volt vele. Amikor pedig már hivatalosan is tanárként dolgozik, az iskolai munkaközösség tagjai teljesen elfogadják olyannak, amilyen, biztatják, támogatják a szakmai fejlődésben.

4. A filmekben ezenkívül kiemelt szerepet kap az érintett fél támogatása, tehetségének kibontakoztatása, egyéni fejlesztése.

A *Temple Grandin* (Temle Grandin, 2010) című film alapvetően is nagy hangsúlyt fektet a tehetséggondozásra. A cselekmény rávilágít, hogy ha az autizmussal élő egyén vizuális gondolkodásmóddal rendelkezik, elengedhetetlen az érintett képességnek a fejlesztése. Ehhez megfelelő tanítási környezetre, és olyan pedagógusra van szükség, aki jól ismeri az Asperger-szindróma jellegzetességeit. Tisztában van azokkal a kommunikációs eszközökkel, és tanítási módszerekkel, amivel segítheti az érintett kibontakoztatását. A filmben erre jó példa Mr. Carlock karaktere és módszerei (Temple-re gyakran bízott rá egy-egy olyan fizikával kapcsolatos feladatot, amelyek megoldására neki kellett rájönnie saját képességét alkalmazva).

Brad Cohen történetén keresztül leginkább a család, mint elsődleges, szűk társadalmi réteg fontosságát láthatjuk. Ezen belül példaértékű édesanyja, Ellen végtelen türelme, elszántsága, hogy a rengeteg kritika, stigmatizáció ellenére végig ott volt a főszereplő mellett. Kitartásának köszönhetően rálelték a betegség valódi kilétére [18:54-től]. Később is találkozhattunk több olyan karakterekkel, akik segítettek, támogatták a főszereplőt (munkahelyének vezetői, illetve az ottani munkaközösség tagjai) hogy azt csinálhasson, amit a legjobban szeret: taníthasson.

5.2. Saját narratíva

A bevezetőben említettem, hogy Asperger-szindrómás vagyok, illetve ehhez kapcsolódóan Tourette-szindrómában is érintett vagyok. Asperger-szindrómám egyik jellegzetessége, hogy azokról a speciális területekről, amik engem nagyon érdekelnek, képes vagyok hosszú ideig beszélni, illetve ezekkel kitartóan foglalkozni.¹²³ Ezenkívül Temple Grandin-hez hasonlóan jómagam is „képekben gondolkodom”, amit operatőri munkám során jelentős mértékben kamatoztatni tudok.

Brad Cohen történetéhez hasonlóan az általános iskolai tanórákon, amikor szorongtam, vagy unatkoztam, én is nagyon sokat tickeltem. Amikor kiadtam magamból egy-egy akaratlan kiáltást, vagy megrándult a testem valamely része több osztálytársam, illetve szaktanárom azt hitte, én is direkt csinálom ezeket a megnyilvánulásokat. Sokszor stigmatizáltak, kiközösítettek emiatt engem is. Ezek a tényezők tovább fokozták a tüneteim, egyre jobban szorongtam, így még jobban tickeltem. Egy idő után kénytelenek voltunk külső segítséget is igénybe venni tüneteim további kezeléséhez (pszichológus, kórházi kivizsgálás stb.)¹²⁴ A szakemberek javasolták a sport és művészeti tevékenységet ticjeim enyhítése céljából. A gyerek Bradhez hasonlóan nekem is a kerékpározás vált be terápiás tevékenységként, művészetterápiaként pedig a színjátás, amiben ki tudtam teljesedni, és önbizalmam lett.

A soproni Eötvös József Evangélikus Gimnázium sajátos nevelési igényű tanulók számára kialakított speciális gimnáziumi osztályában érettségiztem 2017-ben. A gimnáziumban olyan osztálytársaim lettek, akik hozzám hasonlóan szintén kudarcélményekkel jöttek az általános iskolából.

¹²³ Az Asperger-szindrómának egyik jellegzetessége az az erőteljes érdeklődés, amely valamilyen speciális terület iránt alakul ki az érintettben, amely leköti minden idejét, és uralja a beszélgetéseit. Bővebben lásd: Attwood, Tony: *Különös gyerekek. Kalauz az Asperger szindrómáról szülőknek és nevelőknek*. Fordította: Dr. Simó Judit. Animus Kiadó, Budapest, 2008. 101.

Általános- és középiskolás koromban akadtak kisebb kommunikációs problémáim, hogy adott személyközi kommunikációban nem a központi témával releváns információt osztottam meg, hanem teljesen véletlen elkezdtem az engem foglalkoztatott témákról beszélni. Az adott interakciókban részt vevő „ép” kortársak ezt sokszor negatívan interpretálták, de idővel sikerült ezt képességem javítanom.

¹²⁴ Nagyon sok segítséget kaptunk a budapesti Vadaskert Kórház és Szakambulanciától. Magyarországon ez egy egyedülálló egészségügyi intézmény. Személyre szabottan foglalkoznak a különböző pszichés zavarral küzdő gyermekekkel, fiatalokkal nem a klasszikus értelemben vett kórházi körülmények között, hanem egy családi légkörben, egész napos programkínálattal. Elsősorban Tourette-szindrómával élő gyermekeket, fiatalokat várnak, de számtalan olyan betegségekkel is foglalkoznak, mint például az autizmus spektrum zavar, vagy az ADHD. Nemcsak a gyermekek, hanem az érintett családjaik is számtalan programlehetőség közül választhatnak, például szülőtréning, családterápiás foglalkozások stb.

Bővebben lásd: <https://vadaskert.hu/>

Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.

Az első évben eleinte nekik is szokatlan volt, hogy órákon keresztül „csá-csá-csázom”, vagy hirtelen megrándul a testem valamely része. Idővel az osztályközösség, illetve az engem tanító pedagógusok megtanulták ezt elfogadni, és kezelni. Az intézmény fontos célkitűzése a tehetséggondozás és az ott tanuló sajátos nevelési igényű tanulók egyéni fejlesztése. Lehetővé tették számomra, hogy évekig iskola rádiózhattam, illetve operatőr-vágó feladatokat végezhettem az iskola televíziójánál. Segítő pedagógusaim egyfajta „mentori” szerepet is betöltöttek. A soproni Eötvös Gimnáziumból indult útjára az a szintársulat is, ahol „épek” és „sérültek”, tanárok, diákok, sajátos nevelési igényű tanulók, egyetemisták játszanak együtt, egy színpadon: KOMISZ & dESZKa Társulat¹²⁵. Az itt eltöltött évek alatt megtanultam csapatban dolgozni, lehetőségem nyílt megismerni, milyen egy fogyatékossgal élő ember belső értékrendje. Megtanultam kommunikálni sérült emberekkel. A középiskolában megszerzett sikerélményeknek köszönhetően fokozatosan enyhültek tüneteim, és jelentős mértékben fejlődtek verbális készségeim. Amikor kameráztam egy-egy iskolai rendezvényen, vagy színpadon voltam, sosem tickeltem!

A sikeres érettségi vizsgát követően 2018-ban felvételt nyertem kommunikáció- és médiatudomány alapképzésre, ahol 2021-ben szereztem meg első diplomámat. A BA képzés befejezését követően, 2021 szeptembere óta pedig kommunikáció- és médiatudomány mesterképzésen folytatom tanulmányaim. Szaktársaim és tanárain – mind a BA képzésen, illetve a jelenlegi MA-s évfolyamon – elfogadnak, segítenek, amiben csak tudnak. Számít a véleményem, az aktív részvételem a közös projektfeladatoknál.

Tehetségem kibontakozásában, tüneteim enyhítésében tehát fontos szerepe volt a sikerélményeknek. Mára elmondható, hogy az Asperger-szindrómám adta képességeimet (vizualitás) megtanultam az előnyömré fordítani, és a Tourette-szindrómát tekintve is tünetmentes vagyok. Egykori gimnáziumom gyógypedagógusai tudományos konferenciákon számolnak be sikereimről, valamint a soproni helyi sajtóban többször jelent meg egy-egy cikk az élettörténetemről. Engem is a mai napig keresnek fel érintett családok, ismerősök, egyéb speciális oktatási intézmények. Ahol csak tudok, aktívan jelen vagyok, és segítek, hogy saját történetemmel példát tudjak mutatni más „sorstársak” számára.

¹²⁵ A dESZKa Társulatról bővebben itt olvashat: <https://sites.google.com/view/deszkatarsulat>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.

6. Kitekintés

Pályamunkám befejezéseként említést teszek még több olyan híres, Asperger- és Tourette-szindrómás emberről, akiket „sorstársaimnak” tekinthetek. Az ő élettörténetük, sikereik szintén példaértékűek „ép” és fogyatékossgal élő emberek, valamint családtagjaik számára.

6.1. Autizmus spektrum zavarral élő híres emberek

„Albert Einstein, Ludwig Wittgenstein és Vincent van Gogh egyaránt fejlődési rendellenességet mutatott már kisgyermekkorban.”¹²⁶ „Einstein számos olyan vonással rendelkezett, ami az enyhe autizmus vagy az Asperger-szindróma jellemzője.”¹²⁷ Ludwig Wittgenstein négyéves koráig nem beszélt.¹²⁸ „Remek műszaki érzéke volt, tízévesen megépített egy varrógépet.”¹²⁹ „Vincent van Gogh művészete rengeteg érzelmet és briliáns gondolatot közvetít, ám gyerekként és fiatalemberként neki is voltak autisztikus vonásai.”¹³⁰ „Bill Gates, a Microsoft vezére és a Windows feltalálója szintén rendelkezik autisztikus vonásokkal.”¹³¹ Rá jellemző a gyenge szemkontaktus és a gyenge társas készségek.¹³²

6.2. Tourette-szindrómával élő híres emberek

„Vita tárgya, hogy például maga Mozart is Tourette-szindrómában szenvedett-e, illetve, hogy a betegséggel együtt járó mozgásgátlási jellegzetesség összefügg-e a ritmusérzéssel, a mozgáskordinációval és a zenei talentummal.”¹³³ „Ezzel szemben Samuel Johnsonról, a 18. század híres szótárírójáról, költőjéről, és művészetkritikusról biztosan tudjuk, hogy Tourette-szindrómás volt, sőt, emellett kényszeres tünetektől is szenvedett.”¹³⁴

¹²⁶ Grandin, Temple: 2014. 270.

¹²⁷ Grandin, Temple: 2014. 272.

¹²⁸ Grandin, Temple: 2014. 273.

¹²⁹ Uo. 273.

¹³⁰ Grandin, Temple: 2014. 274.

¹³¹ Grandin, Temple: 2014. 275.

¹³² Uo. 275.

¹³³ Pléh Csaba – Kéri Csaba: *Előszó*, in Tárnok Zsanett (szerk.): 2009. 10.

¹³⁴ Uo. 10.

7. Bibliográfia

- About Brad Cohen. Brad Cohen Tourette Foundation.
<https://bradcohentourettefoundation.com/about-2/about-brad-cohen/>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.
- About Temple Grandin.
<https://www.templegrandin.com/templehome.html>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.
- Akadálymentesítési szolgáltatások. Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége.
<https://www.mvgvosz.hu/amit-adunk-hu/szervezeteknek-kozossegeknek-hu/akadalymentesitesi-szolgaltatasok/>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.
- A sajátos nevelési igény, in Fazekasné dr. Fenyvesi Margit: *A pedagógiai diagnosztika elméleti és gyakorlati tartalmi megújítása*. SZTE-JGYPK GYPKI. TÁMOP-4.1.2.B.2-13/1-2013-0008 projekt
http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/A_pedagogiai_diagnosztika_elmleti_s_gyakorlati_tartalmi_megjtsaV2/241_a_sajtos_nevelsi_igny.html
Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.
- Atkinson, C. Richard – Hilgard, Ernest *Pszichológia*. Harmadik átdolgozott kiadás. Budapest, Osiris Kiadó, 2005. 735. Fordította: Boross Otília, Gábris Krisztián, Ivády Rozália Eszter, Nábrándy Mária.
<https://www.szaktars.hu/osiris/view/atkinson-38-hilgard-pszichologia-2005/?pg=0&layout=s>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.
- Attwood, Tony: *Az Asperger-szindróma kézikönyve. Szülőknek, pedagógusoknak, szakembereknek*. Fordította: Dr. Kálec-Simon Orsolya. Animus Kiadó, Budapest, 2018.
- Attwood, Tony: *Különös gyerekek. Kalauz az Asperger szindrómáról szülőknek és nevelőknek*. Fordította: dr. Simó Judit. Animus Kiadó, Budapest, 2008.
- Bogdashina, Olga: *Valódi színek. Érzékelés és észlelés az autizmus spektrum zavarokban*. Fordította: Gether Dénes, Farkas Edit, Csefkó Mónika. Autisták Országos Szövetsége, Budapest, Geobook Hungary Kiadó, Szentendre, 2008.
- Bognár Emese: *Tourette-szindróma a családban, az iskolában*, in Tárnok Zsanett (szerk.): *Tic-taktika. A Tourette-szindrómáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
- Buda Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Animula Kiadó, Budapest, 1994.
<https://mek.oszk.hu/02000/02009/02009.pdf>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.
- Buda Béla: *Empátia. A beleélés lélektana. Folyamatok, alkalmazások, új szempontok*. Hatodik, átdolgozott, bővített kiadás. Károli Gáspár Református Egyetem. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012.
<https://www.szaktars.hu/harmattan/view/empatia-a-beleeles-lelektana/?pg=0&layout=s>
Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.
- Cohen, Brad – Wysocky, Lisa: *Front of the Class. How Tourette Syndrome Made Me the Teacher I Never Had*. St. Martin's Griffin, New York, 2005.
- Egészségügyi szakmai irányelv – *Az autizmusról/autizmus spektrum zavarokról*, 12. oldal, in Egészségügyi Közlöny, 2020. július 16. Kiadja: Emberi Erőforrások Minisztériuma – Egészségügyért Felelős Államtitkárság, Egészségügyi Szakmai Kollégium
<https://aosz.hu/az-autizmusrol/> („Gyógyítható-e az autizmus?” című bekezdés alatt érhető el a dokumentum.)
Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.
- Farkas Luca: *Mindennapi élet Tourette-szindrómával*, in Tárnok Zsanett (szerk.): *Tic-taktika. A Tourette-szindrómáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
- Grandin, Temple: *Thinking in Pictures. My Life with Autism*. Expanded Editon. Vintage Books, New York, 2006.
- Grandin, Temple: *Képekben gondolkodom. Életem az autizmussal*. Fordította: Orosz Ildikó. Park Könyvkiadó, Budapest, 2014.
- Griffin, Em: *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Fordította: Szigeti L. László. Harmat Kiadó, Budapest. 2001.

- Kálmán Zsófia – Könczei György: *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- Kenézli Eszter – Tárnok Zsanett: *Terápiás lehetőségek Tourette-szindrómában*, in Tárnok Zsanett (szerk.): *Tic-taktika. A Tourette-szindrómáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
- Könczei György: *Fogyatékosok a társadalomban. Újabb adalékok a kitaszítottság anatómiájához*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1992.
- Petty, Richard – Cacioppo, John: *Az elaboráció valószínűségi modellje*, in Griffin, Em: *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Fordította: Szigeti L. László. Harmat Kiadó, Budapest. 2001.
- Pillanatképek. Gyorsjelentés a fogyatékos emberek helyzetéről*. A kötetet szerkesztette és a tanulmányokat írta: Kovács András, Tausz Katalin. Szociális Szakmai Szövetség, Budapest, 1997.
- Pléh Csaba – Kéri Csaba: *Előszó*, in Tárnok Zsanett (szerk.): *Tic-taktika. A Tourette-szindrómáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
- Quill, Kathleen Ann: *Tedd – Nézd – Hallgasd – Mondd. Szociális és kommunikációs intervenció autizmussal élő gyermekek számára*. Kapocs Könyvkiadó (az Autizmus Alapítvány kiadója), Budapest, 2009.
- Tárnok Zsanett: *A tic jelenségek és a Tourette-szindróma klinikai háttere*, in Tárnok Zsanett (szerk.): *Tic-taktika. A Tourette-szindrómáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.

8. Filmográfia

- A mintadiák*, Werner, Peter: *Front of the Class*. 2008.
<https://videa.hu/videok/film-animacio/a-mintadiak-2008-drama-film-9REe9D8mSLgEr19o>
 Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.
- Temple Grandin*, Jackson, Mick: *Temple Grandin*, 2010.
<https://www.karizmatikus.hu/noha/a-mi-mozink-2/video/21-temple-grandin-2010.html>
 Utolsó letöltés: 2022. 11. 05.